

О.П.Рихло

Чернівецький університет

БАЛАДА ЕДГАРА АЛЛАНА ПО “АННАБЕЛЬ ЛІ” В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Балада Едгара Аллана По “Аннабель Лі” вважається хрестоматійною. Опубліковано її було через два дні після смерті поета – 9 жовтня 1949 року. Це одна з пізніх поезій Е.По, написана в останній рік його життя. Багато жінок претендували на те, щоб стати героїнею цього вірша — і не дивно, адже По був щедрим на посвяти, особливо усні, — зазначає знавець життя і творчості американського романтика Є.Нестерова. — Проте, більшість дослідників схильні бачити в цьому вірші данину пам’яті Вірджинії (поетовій дружині), яка померла 30 січня 1847 року” [1, с.410]. Саме Вірджинію бачили в образі Аннабель Лі перші російські перекладачі К.Бальмонт і В.Брюсов. А рядок балади “*I was a child and she was a child*” лише підтверджує цю думку. Поетовій нареченій в день одруження було лише 13 років.

Отже, мотив, використаний По в баладі, – смерть коханої – не випадковий. Мати померла, коли йому було лише кілька років, пізніше поетові довелося пережити смерть своєї мачухи, місіс Аллан, – єдиної людини в домі, до якої він зберіг теплі почуття. В шкільні роки хлопець прив’язався до матері свого однокласника Джейн (чи Гелени, як називав її сам По) Стеннард, але доля забрала і її. У ґрунтовному дослідженні життя і творчості По Бальмонт так описує цю подію: “...прокляття, яке переслідувало По все його недовге життя, забажало, щоб через декілька місяців вона втратила розум і померла. І хлопчик, який пам’ятав потім цю ласкаву тінь все життя, приходив до неї на могилу багато місяців після її смерті, і чим темнішою і холоднішою була ніч, тим він довше залишався на могилі, щоб померлій було не так холодно в труні” [6, с.15]. Смерть дружини Вірджинії в молодому віці завершує цей ряд.

Мабуть, саме через такі обставини життя мотив смерті коханої жінки присутній у багатьох творах письменника: “Аннабель Лі”, “Ворон”, “Ленор”, “Улялюм”, “Елеонора”, “Лігейя”, “Морелла” і т.д. В цілому проходить червоною ниткою через всю його творчість. Це не могло не знайти відгук у поглядах деяких психологів на постать американського романтика. Зокрема, М.Бонапарт, учениця З.Фрейда, стверджує, що По надмірно захоплювався мотивами смерті і “якби його некрофілія не стримувалася, По, безсумнівно, став би злочинцем” [8, с.146].

Однак які б мотиви не спонукали По написати “Аннабель Лі” – даний твір визнаний і не обділений увагою перекладачів. Вперше в українському друці поема з’явилася у 12-му числі часопису “Зоря” за

1897 р. у перекладі П.Грабовського. Минуло майже століття, перш ніж українські видання побачили нові переклади вірша. У 1985 р. в альманасі “Поезія” було вміщено кілька поезій По в перекладі Г.Гордасевич, серед яких і “Аннабель Лі” [2]. М.Стріха оприлюднив свою версію 1998 р. [4].

Розглянемо ці інтерпретації детальніше. По користується улюбленим прийомом, – поєднанням неординарних ритмічних малюнків, не дотримується сталого метру, чергуючи при цьому рядки з чотири- і тристоповим розміром. Грабовський розбиває чотиристопові рядки на двостопові, в результаті чого його строфа має більше рядків, ніж оригінальна. Однак в примітці до збірки “Доля”, куди пізніше ввійшла балада, сказано, що першодрук вірша різниться з автографом. Це стосується, зокрема, строфіки. В автографі побудова така:

*Все те сталося давно, все те сталося давно,
В королівстві морської землі:
Там жила, там цвіла та, що завжди була,
Завжди звалася Аннабель-Лі [3, с.658].*

Цей же уривок, як і весь вірш, був взятий до друку в іншому вигляді:

*Все те сталося давно,
Дуже сталося давно,
В королівстві морської землі:
Там жила, там цвіла
Та, що завжди була,
Завжди звалася Аннабель-Лі [3, с.466].*

Грабовський інтерпретує все на диво правильною анапестичною стопою, тоді як По, ще аналізуючи свого “Ворона”, вказував на необхідність поєднувати звичайні розміри у незвичні структури. В цьому він вбачав один зі шляхів досягнення оригінальності і задуманого ефекту [10, с.1423]. Звідси випливає, що, нехтуючи цією формальною особливістю, перекладач порушує цілісність ефекту, свідомо створеного та ще й поясненого автором у власній літературно-критичній статті. Інші перекладачі поставилися до відтворення ритмічних особливостей оригіналу доволі добросовісно і зберегли якщо не точну схему (якої і не обов'язково було дотримуватися надто скрупульозно), то принаймні відчуття новизни у кожному наступному рядку. Щоправда, Гордасевич набагато більше використовує дольники, ніж на це уповноважує першотвір. Внаслідок такої розхитаності сприйняття окремих рядків утруднюється і одразу вийти на необхідний ритм вдається не завжди. Цікаво порівняти переклади першої строфи Грабовським та Бальмонтом:

*Это было давно, это было давно,
В королевстве приморской земли:
Там жила и цвела та, что звалась всегда,
Называлась Аннабель-Ли... [5, с.100]*

Очевидна подібність всіх елементів наштовхує на думку, що Грабовський користувався перекладом Бальмонта і значною мірою спирався на нього. Про це свідчать численні збіги в інших строфах, а також той факт, що інші перекладені ним поезії По також виникали на основі російських інтерпретацій. Крім того, російська дослідниця перекладів По, Е.Удальцова, небезпідставно вказує, що дієслово "цвела" ("цвіла" у Грабовського) вносить додатковий оціночно-експресивний відтінок, утворюючи метафору. До того ж фонема [с], [з] (ми б додали також [ц] і [ж]) створюють яскравий звуковий фон, в той час як в оригіналі – сонорна алітерація [7, с.140].

Сюжет балади досить простий: багато років назад герой жив у любові зі своєю коханою. І хоча обоє були ще дітьми, любили одне одного сильніше за старших і мудріших. Але ангели в небі позаздрили їхньому коханню і забрали Аннабель Лі. З того часу герой проводить кожну ніч біля своєї нареченої у її могилі. Місце, де розгорталися події – "*In a kingdom by the sea*". Дослівно – "*в королівстві біля моря*". Цією фразою поет надає баладі романтичного забарвлення. Тим більше, що повторюється вона у кожній строфі, ніби підтримуючи феєричний дух. Грабовський вирішив зберегти цей образ і переклав його як "*В королівстві морської землі*", знову ж таки не без впливу Бальмонта. Гордасевич скористалася варіантом "*На межі моря й землі*", а Стріха – "*В тій прибережній землі*". Бачимо, що найчіткіше ідея романтичної нереальності відтворена у Грабовського. У Стріхи "*земля*" також має значення країни, певної території, тоді як "*земля*" Гордасевич – це лише клаптик суші, протилежність до "*моря*". Таким чином, її вираз втрачає визначеність і стає малозрозумілим – як повинен читач трактувати "*на межі моря й землі*"?

Поетичне "*maiden*", яким По називає героїню, Стріха переклав як "*панна*", а Гордасевич – "*дівчина*", що, можливо, недостатньо піднесене для балади. Грабовський же користується перифразом "*та, що завжди була, / Завжди звалася Аннабель-Лі*".

Цікаво також зауважити, що єдиний епітет, який описує Аннабель Лі – "*beautiful*" ("*прекрасна*"). Він вперше зустрічається лише в п'ятій, передостанній строфі та ще двічі у заключній, шостій. Таку схему зберегла Гордасевич. На жаль, знехтував нею Стріха. А от Грабовський, подібно до Бальмонта, порушив емоційно-оціночну характеристику героїні, непомірно посиливши її. Аннабель Лі у нього "*любонька*", "*чарівниченька*", "*голубонька*", "*світла*".

В цілому у Грабовського досить добре оформлені численні повтори, якими насичений оригінал. Так, у другій строфі По у двох рядках чотири рази вживає слово "*love*". В перекладі натрапляємо на "*кохались*", "*кохасться*", "*покохалися*". У Стріхи "*любов*" зустрічається двічі, а у

Стеннард. З іншого боку, балада набула символічного змісту, адже опубліковано її було в день поховання По. Цікаво поглянути, як вирішували цю проблему російські перекладачі. Так, в одному з ранніх перекладів, який належить Д.Садовнікову (1879), вибір чітко зроблений на користь життя: *"Я расстанься с моей дорогой не могу / И всю ночь провожу на морском берегу, / На могиле родной мне земли, / Возле Аннабель-Ли"*. В.Фьодоров (1923) більше схиляється до протилежної думки: *"Вместе с ней мы одни – сквозь все ночи и дни – / С дорогой и любимой невестой одни / Под тяжелым настилом земли / Там, в могиле приморской земли"*. До нього приєднується і В.Рогов (1970): *"Много, много ночей там покоюсь я с ней, / С дорогой и любимой невестой моей – / В темном склепе у края земли, / Где волна бьет о кромку земли"* [5, С.353-354, 356]. Цьому сприяє слово *"покоюсь"*. Воно порушує хитку рівновагу авторського вислову. По, вірний своїм правилам, залишає читачам певну свободу фантазії, певний підтекст, який кожен тлумачить по-своєму. Надзвичайно вдало зберіг цей баланс В.Брюсов (1924): *"И всю ночь, и всю ночь, не уйду я прочь, / Я все с милой, я с ней, я с женой моей, / Я – в могиле, у края земли, Во склепе приморской земли"* [5, с.176].

Втім, цілком можливе й інше, глибше пояснення всього, що відбувається. Його дає Удальцова, наголошуючи, що у вірші втілена символіка *"духовної смерті героя – це оптимістична трагедія балади По, торжество естетичного ідеалу поета"* [7, с.142]. Таке тлумачення звучить досить переконливо, хоча б тому, що у *"Філософії творчості"* По, наголошує, що, за загальним визнанням, найбільший смуток огортає людину, коли йдеться про смерть. Поетичності тема набуває з описом смерті гарної жінки, а найбільше, коли скорбота злітає з вуст гостя, хто втратив кохану [10, с.1421]. Отже, балада віддзеркалює *"естетичний ідеал"* По, пропущений через призму власного трагічного досвіду, не виключено, що й періоду духовної смерті. *"Ліричний герой вірша, – додає Удальцова, – сам поет, сповнений любові та скорботи; він же – менестрель, який співає тужливу пісню"* [7, с.140].

Повернемося до українських перекладів. Через втрату логічної тавтології Грабовському не вистачає експресивності: *"Тінь заблима нічна – / Скрізь зі мною вона, / Незабуття, заручена, пташка, ясна, – / Обік неї лежу я у млі, / В домовині морської землі"*. Але відчутне вирішення на користь смерті, як, до речі, і у Гордасевич: *"І ось поруч з нею я лежу під землею, / З коханням, життям, нареченою мостою, / В домовині на межі моря й землі, / В могилі на межі моря й землі"*. Стріха вирішує пристати на життя, але ціною надто великих втрат: *"Плине днів течія, з нею вік буду я, – / Там кохана, жона, наречена моя / Під надгробком лежить у землі, / В тій бережній землі"*. Тут немає навіть натяку на те, що герой проводить ночі, якщо не у склепі, то, принаймні, на могилі своєї нареченої. А

значить, балада втрачає підтекст, який саме і відрізняє “Аннабель Лі” від усіх решти віршів про смерть коханої. Інакше кажучи, тут відсутня авторська концепція.

Жоден з поетів не здолав зберегти тієї невлучимої грані, коли балада може одночасно мати різні тлумачення. Тобто втрачено один з принципових засобів досягнення ефекту, на якому наголошував автор. Переклад Грабовського, як і багато інших його інтерпретацій, виявляє російську основу. Гордасевич надто вільно інтерпретувала метричні особливості, зокрема розмір і ритміку й не завжди могла впоратися з розповідними елементами. Очевидні огріхи є також у Стріхи – перш за все, це втрата авторської концепції та деякі дрібніші похибки. Отже, проблему українських перекладів “Аннабель Лі” закривати поки-що рано. А це означає, що інтерпретаційний простір для нових українських версій балади американського романтика залишається відкритим.

1. *Нестерова Е.* Примечания // По. Эдгар Аллан. Стихотворения. – М.: Радуга, 1988 – С.392-414.
2. *По Е.А.* Аннабель Лі (Пер. Г.Гордасевич) // Поезія. – К.: Рад. письменник, 1985. – Вип 2 – С.186-187.
3. *По Е.А.* Аннабель-Лі (Пер. П.Грабовського) // Грабовський, Павло. Зібрання творів: В 3 т. – К., 1959. – Т.1. – С.466-467.
4. *По Е.А.* Аннабель Лі (Пер. М.Стріхи) // Всесвіт. – 1998. – №7. – С. 131.
5. *По Э.А.* Собрание сочинений: В 4 т. – М.: Пресса, 1993. – Т.1: Стихотворения и поэмы
6. Собрание сочинений Эдгара По в переводе с английского К.Д.Бальмонта. – М., 1912. – Т.5: Биография, Эврика, Письма, Послесловие.
7. *Удальцова Э.Д.* “Аннабель Ли” Э.По и перевод К.Бальмонта // Анализ стилей зарубежной литературы – Л, 1987 – Вып.5. – С.139-143
8. *Guerin W.L., Labor E.G., Morgan L., Willingham J.R.* A Handbook of Critical Approaches to Literature. – Harper & Row Publishers, 1979..
9. *Poe E.A.* The Complete Works of Edgar Allan Poe. – Ann Arbor: Tally Hall Press, 1997 – 1268 p.
10. *Poe E.A.* The Philosophy of Composition // The Heath Anthology of American Literature. – Lexington, Massachusetts, Toronto: D.C. Heath and Company, 1990.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.1999.

Summary

The article interprets E.A.Poe's ballad “Annabel Lee” – a poem of the later period – biographically, contextually, formally, conceptually and compares the original with the three existing translations into Ukrainian (by P.Grabovsky, G.Gordasevych and M.Strikha), which cover the span of more than a century (1897-1998). When the analysis renders it necessary, Russian translations are involved as an illustrative material for comparison. To date this article is the first attempt to provide Ukrainian readers with a rigorous analysis of «Annabel Lee» in the variety of its Ukrainian translations.